

DLA KOBIEŃ I NAUKI
WE WSPÓŁPRACY MIĘDZY

Raport
Piękne umysły
– rola kobiet w świecie nauki

Warszawa 2016 r.

Szanowni Państwo,

umiłowanie i głęboki szacunek do nauki leżały u podstaw L'Oréal – i tak jest do dziś. Jesteśmy przekonani, że w dynamicznie zmieniającym się świecie to właśnie nauka i innowacje będą odgrywały kluczową rolę, a piękno zawsze będzie potrzebowało nauki. W L'Oréal wierzymy, że piękno rodzi się w umyśle, a nauka jest jego nieodłącznym elementem. Właśnie dzięki nauce i innowacyjnym badaniom prowadzonym każdego dnia możemy w istotny sposób przyczynić się do poprawy jakości ludzkiego życia, zapewniając dostęp do innowacyjnych technologicznie, skutecznych i w pełni bezpiecznych produktów. W L'Oréal wiemy, że różnorodność zespołów badawczych buduje jakość nauki. Zespoły zbalansowane pod względem płci, wieku i kompetencji są bardziej zaangażowane oraz kreatywne.

Mimo ogromnych zmian społecznych, jakie zaszły na przełomie XX i XXI wieku, kobiety w nauce są nadal nieuprzywilejowane. Odsetek kobiet-naukowców, mimo że nieporównywalnie wyższy niż w ubiegłym stuleciu, wciąż pozostaje niski. Wyraźną dysproporcję można zauważyć w szczególności wśród pracowników uczelni i instytucji naukowych, co jest związane z powszechnie panującym przekonaniem o podziale zawodów na typowo męskie i żeńskie. W przypadku nauk ścisłych kobiety zajmują zaledwie ok. 10 proc. najwyższych stanowisk akademickich¹, a większość nagród naukowych w dalszym ciągu przypada mężczyznom – spośród 575 laureatów Nagrody Nobla w takich dziedzinach, jak: medycyna, chemia czy fizyka, zaledwie 16 to kobiety².

Naszym zdaniem, najlepszym sposobem na walkę ze stereotypami i wyrównywanie szans kobiet w świecie nauki jest dawanie pozytywnego przykładu i generowanie rzeczywistej zmiany społecznej.

Dlatego L'Oréal Polska od 16 lat prowadzi program stypendialny L'Oréal Polska *Dla Kobiet i Nauki*, nagradzając wybitne osiągnięcia kobiet-naukowców prowadzących badania w dziedzinie nauk o życiu.

Przykład naszych stypendystek – ambitnych kobiet, osiągających ponadprzeciętne wyniki w nauce i od wielu lat z sukcesem rozwijających karierę naukową – jest najlepszym dowodem na to, że kobiety nie tylko mogą, lecz także powinny angażować się w działalność naukową. To także dowód, że takie programy, jak L'Oréal Polska *Dla Kobiet i Nauki* w znaczący sposób pomagają wielu ambitnym i zdolnym kobietom rozwinąć swój potencjał na polu naukowym. Aby nauka w jednakowym stopniu mogła służyć wszystkim, społeczność naukowa powinna być tak samo zróżnicowana, jak zróżnicowane jest dzisiejsze społeczeństwo.

Niniejszy raport ilustruje sposób postrzegania kobiet-naukowców przez polskie społeczeństwo. Ten wizerunek porównaliśmy z wynikami badań międzynarodowych przeprowadzonych w wybranych krajach. Jak pokazuje raport, konieczne jest zaangażowanie w promowanie dokonań kobiet-naukowców. Jednocześnie jesteśmy przekonani, że inicjatywy, takie jak program L'Oréal Polska *Dla Kobiet i Nauki*, są w stanie wypromować wiele kobiecych talentów, tak potrzebnych światu nauki.

Z poważaniem
Wioletta Rosołowska
prezes zarządu L'Oréal Polska

¹ Parlament Europejski, „Sprawozdanie w sprawie kobiet pracujących zawodowo w dziedzinie nauki i na uniwersytetach oraz problemu szklanego sufitu” [2014/2251(INI)], 26.05.2015 r.

² The Nobel Prize Awarding Institutions

Spis treści

Mało wiemy o odkryciach, jeszcze mniej o odkrywcach	5
Wiele kobiet studiuje, mniej otrzymuje wysokie tytuły naukowe	9
Samodzielne czy osamotnione?	11
L’Oreal Polska zachęca kobiety do wybrania zawodu naukowca	19
Laureatki jubileuszowej XV edycji konkursu stypendialnego L’Oréal Polska <i>Dla Kobiet i Nauki</i>	21

Inicjator badania: L’Oréal Polska w ramach programu *Dla Kobiet i Nauki*

Autor: Aleksandra Fandrejewska-Tomczyk

Raport „Piękne umysły – rola kobiet w świecie nauki” przygotowany na podstawie badania opinii publicznej, przeprowadzonego w grudniu 2015 roku przez SW Research metodą indywidualnych wywiadów kwestionariuszowych online (CAWI) na reprezentatywnej próbie 1012 Polaków w wieku 18 lat i więcej

Powoływanie się na wyniki badania możliwe tylko za podaniem źródła: Raport L’Oréal Polska „Piękne umysły – rola kobiet w świecie nauki”

Mało wiemy o odkryciach, jeszcze mniej o odkrywcach

Gdy na początku lutego bieżącego roku świat dowiedział się o wykryciu fal grawitacyjnych, mało kto zwrócił uwagę na to, że na czele instytucji, której zespół dokonał odkrycia, stoi kobieta – France Córdova. Jest ona astrofizyczką i od marca 2014 roku kieruje National Science Foundation – rządową agencją USA, która zajmuje się wspieraniem rozwoju nauk podstawowych i inżynierii. Ta amerykańska profesor jest najmłodszą osobą i pierwszą kobietą, która pełniła funkcję głównego naukowca NASA (chief scientist) – było to w latach 90. XX wieku.

Samo odkrycie przedstawiła inna kobieta, profesor fizyki Gabriela González z Uniwersytetu Stanowego w Luizjanie. Jest ona jednym z założycieli Laserowego Obserwatorium Interferometrycznych Fal Grawitacyjnych, dzięki któremu udało się potwierdzić istnienie fal grawitacyjnych. Być może prof. Gabriela González będzie 17. kobietą naukowcem, która zdobędzie naukową Nagrodę Nobla. Od początku jej przyznawania, czyli od 1901 roku, aż do dziś kobiety stanowią zaledwie 3 proc. uhonorowanych tym wyróżnieniem³.

Kobiety w nauce – początki

Kobiety zaczęły studiować na uczelniach wyższych 150 lat temu. Jeszcze na początku XX wieku musiały mieć zgodę władz uczelni na uzyskanie stopni naukowych. Wydawać by się mogło, że półtora wieku to wystarczający okres (tym bardziej że w tym czasie panie dokonały wielu ważnych odkryć naukowych), by ze świadomości społecznej zniknęły stereotypowe opinie o kobietach naukowcach. Wciąż jednak dla wielu osób naukowiec to przede wszystkim mężczyzna. Dodatkowo pokutuje powszechna opinia, że kobiety są bardziej predysponowane do nauk humanistycznych, mężczyźni zaś do ścisłych. Tak wynika również z badania opinii społecznej „Piękne umysły – rola kobiet w świecie nauki”, jakie na zlecenie L’Oréal Polska przeprowadziła firma badawcza SW Research⁴. Zbadano w nim, jak Polacy postrzegają kobiety naukowców i co o nich wiedzą. Wyniki są zastanawiające. Okazuje się, że choć rola kobiet w nauce jest ważna, to nadal są one niedoceniane.

³ The Nobel Prize Awarding Institutions

⁴ Badanie ankietowe „Kobiety w nauce” przeprowadzono 15–20 grudnia 2015 roku. Wzięło w nich udział 1012 pełnoletnich osób.

Respondentów poproszono o wymienienie osób, których odkrycia ich zdaniem są najważniejsze dla rozwoju cywilizacyjnego ludzkości oraz wskazanie naukowców o największej światowej renomie. Ankietowanych zapytano, czy istnieją cechy charakterystyczne dla naukowca (w tym kobiety-naukowca). Badanym powiedziano także, ile kobiet zajmuje najwyższe stanowiska w nauce i poproszono o ocenę, czy zmiany następują szybko, czy wolno. Opinie Polaków na temat kobiet-naukowców są analogiczne do tych, jakie uzyskano w sześciu innych krajach, w których L’Oréal zleciło podobne badania. Okazuje się, że we wszystkich badanych społeczeństwach stereotypy na temat kobiet w nauce wciąż są silne⁵ i dość podobne.

Dlaczego lider w branży kosmetycznej zlecił takie badania? Dla L’Oréal nauka jest podstawową wartością. Firma zatrudnia tysiące naukowców w swoich laboratoriach, rozwija innowacyjne metody, ale też wspomaga rozwój badań i kariery kobiet zajmujących się różnymi dziedzinami nauki. W Polsce L’Oréal już 16. rok prowadzi program stypendialny *Dla Kobiety i Nauki*, w którym nagradza kobiety-naukowców za ich wybitne osiągnięcia. Firma wierzy, że piękno rodzi się w umyśle, a nauka jest jego nieodłącznym elementem.

Kobiety to humanistki?

Polacy nie interesują się dokonaniem naukowców, w tym także osiągnięciami kobiet w tym zakresie. Jeśli nawet słyszeli o wynalazkach czy odkryciach, to zazwyczaj nie zapamiętali, kto jest ich autorem. Kojarzmy najwyżej nazwiska znane z historii, ze szkoły, a często niestety jedynie z nazw ulic. Jednak słysząc nazwisko, trudno nam wskazać pracę naukową danej osoby i jej osiągnięcia w dziedzinie naukowej. Nie dość, że słowo naukowiec większości Polaków kojarzy się z mężczyzną, a słowo nauka z dziedzinami ścisłymi, to uważamy, że kobiety

⁵ Badanie międzynarodowe zostało przeprowadzone w czerwcu 2015 roku w kilku krajach Unii Europejskiej, tj. w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Francji oraz we Włoszech.

Dodatkowo na przełomie lipca i sierpnia 2015 roku badania zostały przeprowadzone w Chinach. Łącznie wzięło w nich udział ponad 5 tys. osób.

Proszę wskazać trzy nazwiska naukowców, którzy Pani/Pana zdaniem dokonali największych odkryć w nauce

Maria Skłodowska-Curie

27%

Albert Einstein

40%

Isaac Newton

15%

są bardziej predysponowane do zajmowania się humanistyką i kwestiami społecznymi. Te dość stereotypowe opinie powtarzają respondenci bez względu na to, gdzie mieszkają i ile mają lat. Najczęściej też podobnie stereotypowe poglądy w tym zakresie prezentują mężczyźni i kobiety.

Naukowiec to mężczyzna

Osoby ankietowane poproszono, by z listy, na której znajdowały się nazwiska naukowców (kobiet i mężczyzn), wybrali trzy, które ich zdaniem wiążą się z największymi odkryciami naukowymi. Respondenci mogli też podać swoje typy. Większość badanych wskazała Alberta Einsteina (prawie 75 proc.), Marię Skłodowską-Curie (ok. 64 proc.) oraz Isaaca Newtona (51 proc.). Noblistki: Adę Yonath (chemia), Rosalyn Yalow (fizyka) i Elizabeth Helen Blackburn (fizjologia/medycyna) wskazało po 2 proc. ankietowanych.

Kto według Pani/Pana jest naukowcem?

Wskazało kobietę

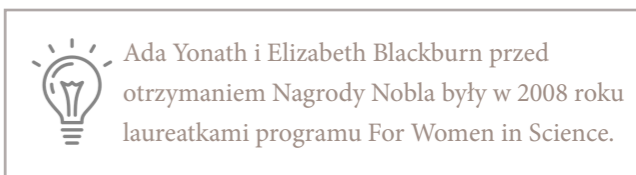
33%

Wskazało mężczyznę

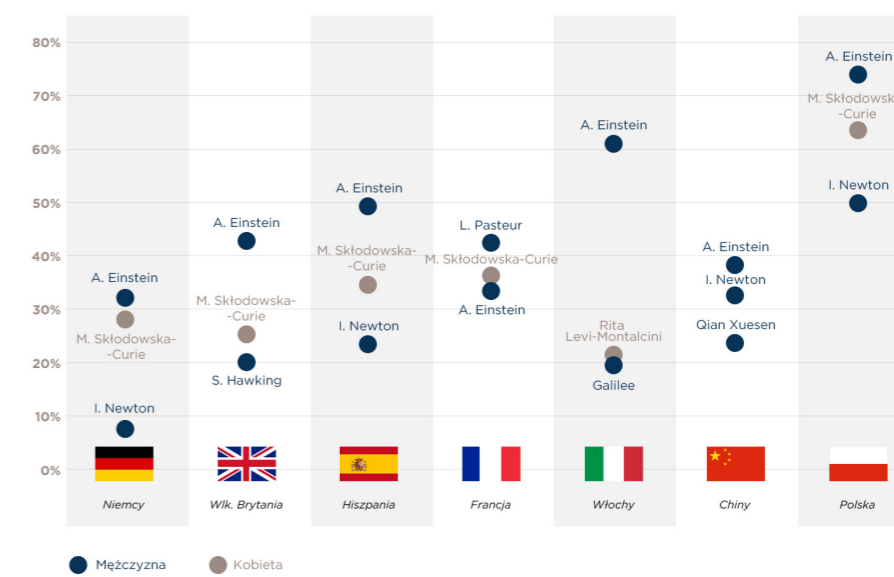
71%

Średni wynik dla wszystkich edycji badania

Słowo „naukowiec” ankietowanym kojarzy się przede wszystkim z mężczyzną, tak wynika ze wszystkich siedmiu edycji badania. Gdy w innych krajach poproszono o spontaniczne wskazanie trzech naukowców, którzy dokonali największych odkryć, 71 proc. ankietowanych wymieniło mężczyznę, a tylko co trzeci kobietę. Ikoną kobiety-naukowca jest we wszystkich krajach Maria Skłodowska-Curie. Co prawda najbardziej znana jest w Polsce (przypomnijmy – 64 proc. wskazań), ale wymieniło ją także 36 proc. Francuzów, 34 proc. Hiszpanów, 28 proc. Niemców i 26 proc. Anglików. Jedynie co piąty zapytany Włoch wymienił Ritę Levi-Montalcini, włoską embriolog i neurolog, laureatkę Nagrody Nobla z medycyny w 1986 roku.

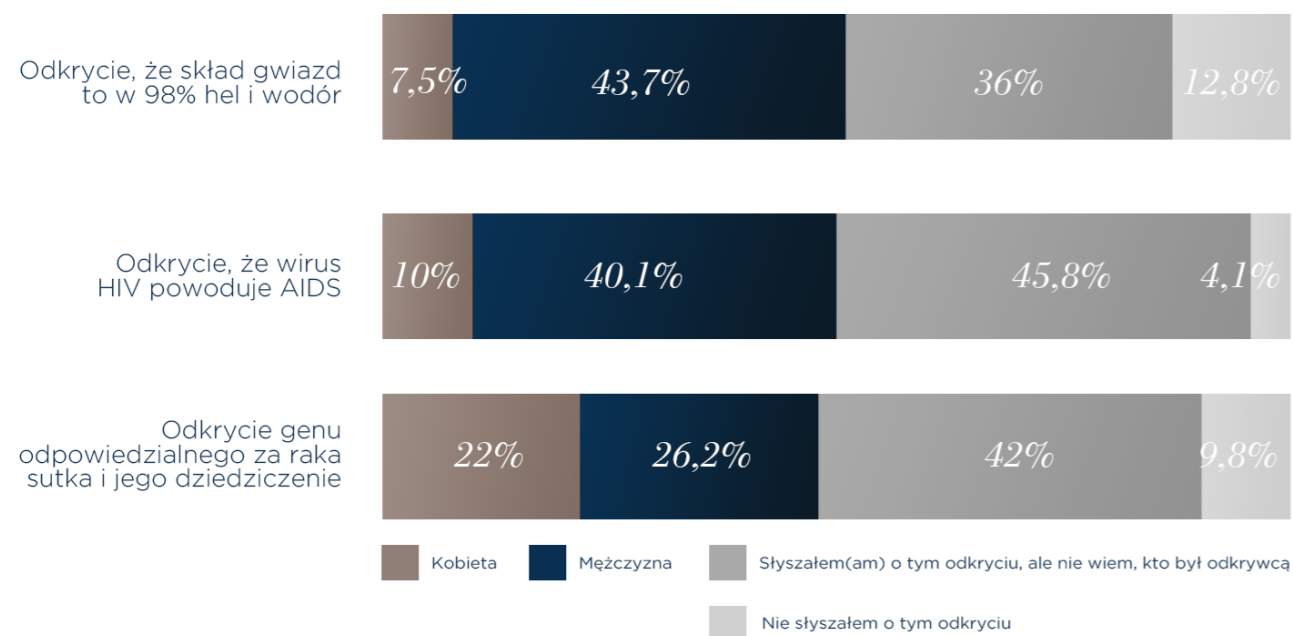
Proszę zaznaczyć trzy nazwiska naukowców, którzy Pani/Pana zdaniem dokonali największych odkryć w nauce

Osiągnięcia kobiet przypisujemy mężczyznom

Nawet jeśli z uwagą śledzimy dokonania naukowe, szczególnie te, które mogą nam pomóc w utrzymaniu dobrego zdrowia czy ułatwić korzystanie z nowoczesnych rozwiązań technologicznych, to o samych naukowcach wiemy mało. Jeśli już znamy określone wynalazki czy odkrycia, nie przywiązujemy wagi do tego, kto nad nimi pracował. Respondenci zostali poproszeni o wskazanie autorów trzech odkryć naukowych. Wszystkich dokonały kobiety. Jednak większość ankietowanych uznała, że stoją za nimi mężczyźni.

Z poniższych odkryć naukowych, proszę wskazać te, których dokonali mężczyźni, oraz te, których dokonały kobiety

W polskiej edycji badania tylko nieliczni (8 proc.) respondenci wiedzieli, iż to kobieta Cecilia Payne-Gaposchkin udowodniła, że najczęściej występującym pierwiastkiem w gwiazdach jest wodór. Także odkrycie, że wirus HIV powoduje AIDS, cztery razy więcej osób (40 proc.) przypisuje mężczyźnie niż kobiecie. A dokonała tego Francuzka Françoise Barré-Sinoussi. Co czwarty ankietowany (26 proc.) odkrycie genu odpowiedzialnego za raka sutka i jego dziedziczenie dopisał do męskich sukcesów, a tylko co piąty (22 proc.) poprawnie wskazał, że jest to dokonanie kobiety Mary-Claire King. Przeciętnie cztery osoby na dziesięć przyznały, że słyszały o niektórych z tych odkryć, ale nie wiedzą, kto ich dokonał.

Podobnie wskazywali ankietowani w innych krajach. 77 proc. ankietowanych w krajach europejskich stwierdziło, że to mężczyzna odkrył, iż gwiazdy składają się w 98 proc. z wodoru i helu. Niewiele mniej (69 proc.) uważa, iż odkrycia, że wirus HIV powoduje AIDS, dokonał mężczyzna. Ponad połowa (52 proc.) utrzymuje także, że to mężczyzna kryje się za odkryciem możliwości genetycznego dziedziczenia raka piersi.

Wyniki najbliższe prawdzie w badaniach zagranicznych dotyczyły pytania o odkrycie dziedziczności raka piersi. Odpowiedzi wynikały najprawdopodobniej z prostego skojarzenia: piersi, kobieta, rak piersi – czyli badaniami powinna zajmować się kobieta.

Naukowiec to fizyk, chemik oraz badacz

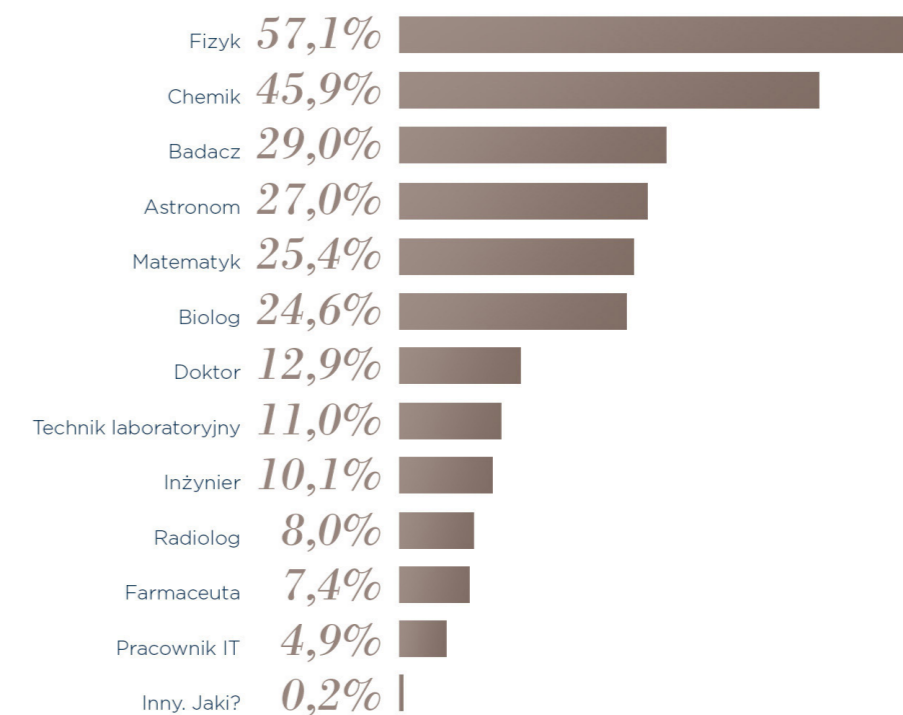
Ankietowanych poproszono także o wskazanie, kim jest dla nich typowy naukowiec, z jakimi dziedzinami kojarzy im się to słowo i czy są profesje, w których wyraźny jest podział na specjalizację kobiecą i męską. Okazało się, że nie ma zbieżności pomiędzy skojarzeniem dziedzin życia, jakie respondenci

uważają za „naukowe”, a zawodami, w opinii społecznej przeznaczonymi stricte dla kobiety-naukowca.

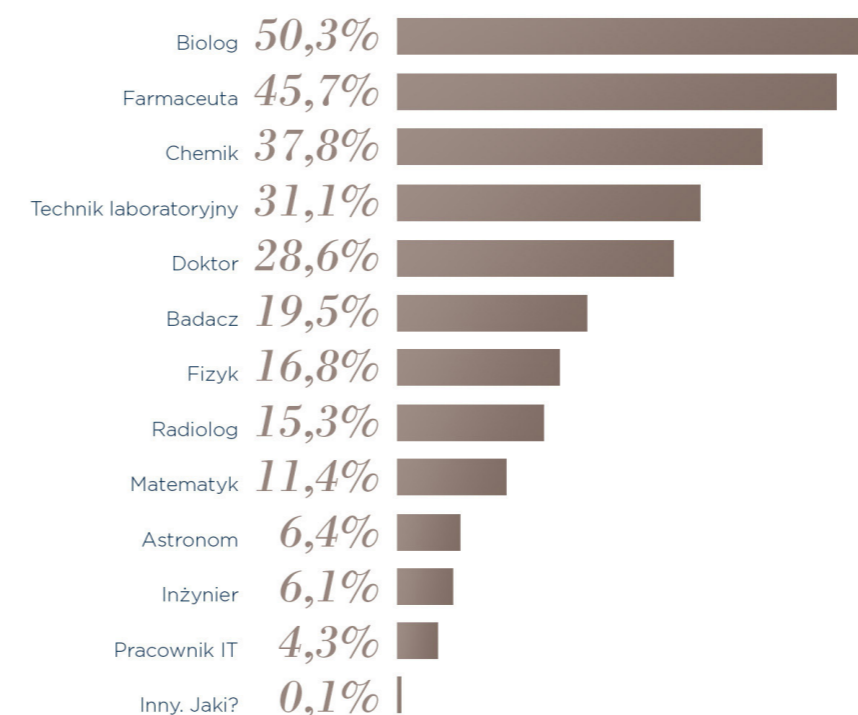
Polakom „naukowiec” kojarzy się najczęściej z fizykiem (ponad połowa wskazań), chemikiem (46 proc.) oraz badaczem (29 proc.). Dla nieco więcej niż co czwartego ankietowanego jest to astronom lub matematyk.

Kobieta naukowiec postrzegana jest najczęściej jako biolog (50 proc.), farmaceuta (46 proc.), chemik (38 proc.) lub technik laboratoryjny (32 proc.). Czyli zajmuje się dziedzinami, które nie są typowane jako naukowe. Jedynie zawód chemika wskazywany był zarówno jako najbardziej kojarzący się z pracą naukowca, jak i typowy dla kobiety-naukowca.

Proszę pomyśleć o osobie, która jest przedstawicielem świata nauki, typowym naukowcem. Które z poniższych zawodów kojarzą się Pani/Panu najbardziej z taką osobą?

Proszę pomyśleć o kobiecie, która jest pracownikiem naukowym. Proszę wskazać zawody, które kojarzą się Pani/Panu z taką osobą w pierwszej kolejności

Podobne wyniki dały ankiety we wszystkich krajach, w których prowadzone było badanie. Fizyk, chemik i badacz to trzy najczęściej wymieniane skojarzenia profesji naukowych. Dla co trzeciego Chińczyka i Francuza to inżynier, a dla ponad 40 proc. Brytyjczyków – biolog. Kobiетom częściej naukowiec kojarzy się z badaczem (50 proc.), za to mężczyźni częściej wskazywali fizyka (51 proc.).

Najprawdopodobniej takie postrzeganie świata nauki i miejsca kobiet w nim wzmacnia to, że panie rzadziej wybierają studia związane z naukami ścisłymi, decydując się raczej na dziedziny humanistyczne.

Wiele kobiet studiuje, mniej otrzymuje wysokie tytuły naukowe

Kobiety już od półtora wieku uczęszczają na uczelnie. Jednak nie spowodowało to wyrównania proporcji między kobietami i mężczyznami posiadającymi wyższe tytuły naukowe. Po części wynika to ze ścieżek naukowych, które wybiera większość pań. W Polsce kobiety w porównaniu z mężczyznami częściej kończą studia wyższe. Istnieje więc ogromny pęd kobiet do uczenia się i zdobywania kolejnych szczebli w rozwoju naukowym. Jednak wraz z kolejnymi szczeblami kariery coraz więcej kobiet wypada z nauki. Wciąż jest obecny również podział na męskie i żeńskie profesje.

Gros studentek, nieliczne profesorki

Na warszawskich uczelniach studentki stanowią połowę wszystkich żaków. Ale funkcje rektorów piastuje tylko 11 kobiet na 58 mężczyzn. Podobnie jest w szkołach wyższych i instytucjach naukowych w całym kraju. W Krakowie z 24 uczelni jedynie trzy zarządzane są przez kobiety, a w Poznaniu na 29 szkół wyższych tylko ośmioma kierują panie. Warto przy tym przypomnieć, że choć kobiety mogły studiować na polskich uczelniach od 1918 roku, to kobieta po raz pierwszy została w Polsce rektorem

dopiero w latach 80. XX wieku. Była nią prof. Maria Joanna Radomska, która w latach 1981–1987 kierowała Szkołą Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie⁶.

Charakterystyczne jest to, że kobiety chętnie i powszechnie uzyskują dyplomy licencjackie, magisterskie i drugi stopień naukowy – doktorat. Jednak im wyższe stopnie naukowe, tym rzadziej zdobywają je kobiety, a częściej mężczyźni.

Informacje o tym, ile kobiet studiuje i jakie są proporcje pomiędzy płciami w nauce, przedstawia Główny Urząd Statystyczny. Z publikacji „Szkoły wyższe i ich finanse w 2014 roku”⁷ wynika, że kobiety stanowią ponad połowę wszystkich studentów i doktorantów. Także na dziesięciu wykładowców czterech z nich to kobiety. Wydawałoby się więc, że parytet płci wśród naukowców (przynajmniej pracujących z młodzieżą) jest zachowany. Ale proporcja zmniejsza się gwałtownie w przypadku wyższych stopni naukowych. Chociaż nawet nieco więcej niż połowa pań piastuje stanowiska asystentów na uczelniach, to już na prawie 780 docentów jest tylko 245 kobiet. Tytuł profesorski przypada jednej kobiecie na czterech

mężczyzn (26 proc. profesorów to panie). W tym na ponad 3,4 tys. profesorów nadzwyczajnych z tytułem naukowym 971 to kobiety.

Dziewczyny wybierają uniwersytety

Kobiety częściej niż uczelnie techniczne wybierają uniwersytety. Studentki stanowią 68 proc. żaków na uniwersytetach i 37 proc. słuchaczy szkół technicznych (jeszcze dekadę wcześniej było to nieco ponad 30 proc.).

Panie to większość na kierunkach dotyczących opieki społecznej (87 proc.), językowych oraz pedagogicznych (po 80 proc.) Najmniej kobiet (w porównaniu z mężczyznami) wybiera technologie teleinformacyjne (13 proc. słuchaczy), usługi transportowe (25 proc.) czy kierunki inżynieryjno-techniczne (27 proc.).

W roku akademickim 2013/2014 wydano 127,4 tys. świadectw ukończenia studiów podyplomowych, z czego prawie 70 proc. kobietom.

I chociaż statystycznie tyle samo pań co panów uzyskuje stopień doktora, to występuje tutaj jeszcze wyraźniejszy podział na „damskie” i „męskie” dziedziny nauki niż w przypadku studiów wyższych. W studiach doktoranckich prowadzonych przez szkoły wyższe, instytuty badawcze, jednostki naukowe Polskiej Akademii Nauk oraz Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego, w 2014 roku uczestniczyło łącznie 43,4 tys. osób. Kobiety stanowiły więcej niż połowę wszystkich doktorantów (54 proc.). Były większością wśród młodych naukowców specjalizujących się w medycynie, stomatologii, weterynarii i farmacji (ponad 70 proc.). Najmniej (w porównaniu z mężczyznami) zajmowało się matematyką (28 proc.) oraz sztuką filmową (33 proc.). Wciąż więc istnieje podział na „męskie” i „damskie” profesje. Nauki ścisłe są domeną mężczyzn.

Przewagę mężczyzn nad kobietami wśród naukowców na uczelniach próbuje się wyjaśnić tym, że kobiety od niedawna (kilkudziesięciu lat) mogą robić karierę naukową. Zatem ich pojawienie się na wysokich stanowiskach w gronie wykładowców jest tylko kwestią czasu.

Szklany sufit

Dlaczego wciąż jest mniej kobiet na wyższych stanowiskach naukowych i zmiany postępują tak wolno? Czy jest to tylko efekt wyboru kierunku studiów? A może za edukacyjnymi decyzjami kobiet stoją inne przesłanki? Może w awansie naukowym przeszkadzają zewnętrzne czynniki? Najczęściej – co udowadnia wielu naukowców – jest to efekt tzw. szklanego sufitu, czyli niewidocznych przeszkód, stojących na drodze kobietom chcącym awansować. Prezes amerykańskiego Stowarzyszenia Uniwersyteckich Menedżerów Technologii Jane M. Muir, na jednym z warszawskich Kongresów Kobiet wyjaśniała, że według przeprowadzonych przez jej ośrodek badań najważniejszą barierą dla kobiet jest niskie poczucie pewności siebie. Kolejnymi przeszkodami były brak mentora, wzorca i brak sieci znajomych osób, z którymi kobiety mogłyby porozmawiać o swoich wyzwaniach.

Dlatego dziś tak ważnym wyzwaniem staje się wspieranie kobiet w podejmowaniu przez nie wyzwań na drodze naukowej, także, a może przede wszystkim w naukach ścisłych. Programy stypendialne, dla których wzorem może być prowadzony przez L'Oréal Polska program *Dla Kobiet i Nauki*, stanowią ważny wkład w rozwój karier kobiet-naukowców i są szansą na wyrównanie proporcji pomiędzy kobietami a mężczyznami na wysokich szczeblach kariery naukowej.

Nauczyciele akademickcy w roku szkolnym 2014–2015

	Profesorowie nadzwyczajni z tytułem naukowym mężczyźni	Profesorowie nadzwyczajni z tytułem naukowym kobiety	Docenci mężczyźni	Docenci kobiety	Asystenci z tytułem naukowym doktora mężczyźni	Asystenci z tytułem naukowym doktora kobiety
Uczelnie publiczne	3211	233	576	190	3526	2024
Uczelnie niepubliczne	921	50	200	55	178	87

⁶ Marek Młodożeniec, Anna Knapieńska „Czy nauka wciąż ma męską płęć? Udział kobiet w nauce”, „Nauka” 2/2013.

⁷ „Szkoły wyższe i ich finanse w 2014”, GUS, październik 2015.

Samodzielne czy osamotnione?

Podobne wnioski na temat dysproporcji płci w świecie nauki wynikają z przygotowanego dla L'Oréal Polska badania. Ambitnym kobietom, chcącym awansować, często nie pomagają firmy ani szefowie, a przeszkadzają czynniki kulturowe – tak uważają respondenci. Także ocena postaw kobiet-naukowców (zbyt pewne siebie, zwracające uwagę na oceny innych, mało dbające o siebie) pokazuje, że panie, które decydują się na karierę naukową, muszą przełamywać stereotypy obyczajowe (lub nie zwracać na nie uwagi). Ankietywanym poproszono, by odpowiedzieli na pytania od ogólnych: czy płeć determinuje osiągnięcia w nauce? do szczegółowych: jakie predyspozycje pomagają i przeszkadzają w badaniach naukowych?

Nauka nie ma płci?

W badaniu poproszono o odpowiedź na pytanie: czy płeć determinuje sukces w nauce? I chociaż większość respondentów w Polsce stwierdziła, że tego rodzaju determinanta nie występuje, to jednak co czwarta osoba uważa, że panowie mają wrodzoną umiejętność wyróżniania się w nauce. Kobiety, jako te bardziej predysponowane do pięcia się w górę po szczeblach kariery, wskazał jedynie co 11. ankietywany.

Która płeć posiada wrodzone kompetencje do osiągnięcia sukcesów w nauce?

	Opinie kobiet	Opinie mężczyzn
Kobieta	11%	5%
Mężczyzna	16%	36%
W równym stopniu mężczyzna i kobieta	73%	59%

Prawie co trzecia osoba uważa, że kobieta, by móc się realizować w pracy zawodowej i osiągać kolejne sukcesy, piąć się, powinna mieć „cechy powszechnie uznawane za typowo męskie”

Panie mają nieco inne zdanie niż panowie. Większość kobiet uważa, że płeć nie ma znaczenia w karierze naukowej (73 proc. kobiet wobec 59 proc. mężczyzn). Co dziewiąta respondentka wskazała zaś płeć żeńską jako bardziej predysponowaną do osiągania sukcesów (takiej samej odpowiedzi udzielał co 20. mężczyzna). Na panów jako dedykowanych płciowo do nauki wskazali co trzeci mężczyzna i co szósta kobieta.

Najprawdopodobniej takie postrzeganie świata nauki i miejsca kobiet w nim wzmacnia to, że panie rzadziej wybierają studia związane z naukami ścisłymi, decydując się raczej na dziedziny humanistyczne. Opinie na temat zawodów męskich i damskich dotyczą nie tylko prac wymagających siły, ale także dziedzin nauki, gdzie ważny jest sposób myślenia. Respondenci zapytani o cechy, jakich brakuje kobietom, by zajmowały wysokie stanowiska naukowe, wskazali m.in.: racjonalne myślenie (22 proc.), praktyczne podejście (20 proc.), pewność siebie (19 proc.) i zdolności analityczne (19 proc.). Niewiele mniej osób (bo co szósta) uważa, iż kobietom brakuje zdolności analitycznych i naukowych. W domyśle cechy te są wciąż przypisywane mężczyznom.

Brak których kompetencji może powodować, że znacznie mniej kobiet zajmuje wysokie stanowiska naukowe?

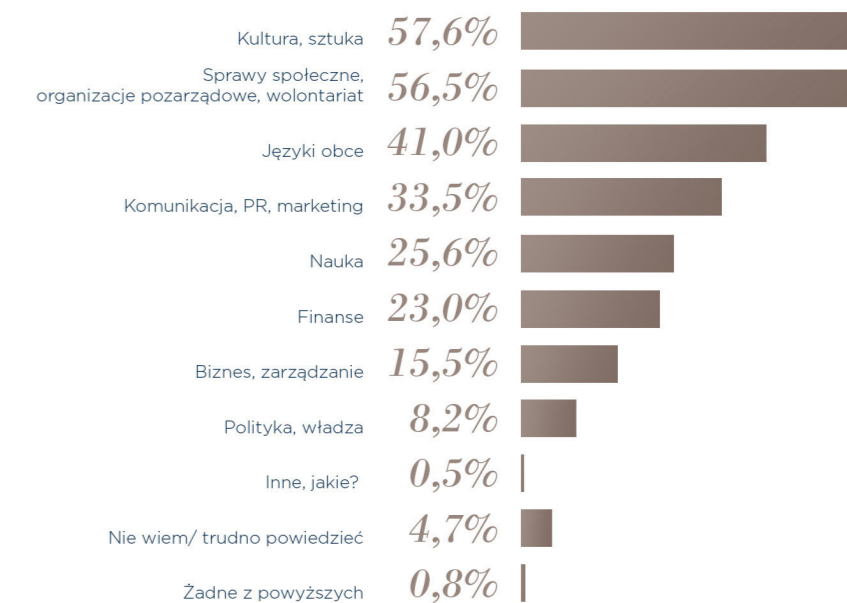
W jakich dziedzinach najlepiej radzą sobie kobiety?

Ankietywanym zadano pytanie: do jakich profesji są więc predysponowane panie? Połowa z nich uważa, że świetnie radzą sobie w kulturze i sztuce oraz równie dobrze zajmują się sprawami społecznymi, tworzą organizacje pozarządowe oraz organizują wolontariat. Ich domenami powinny być też zajęcia lingwistyczne (41 proc. wskazań) oraz komunikacja, marketing i PR. Tylko co czwarta osoba uważa, iż może być to nauka, nieco mniej (23 proc.) – finanse.

Portret naukowca

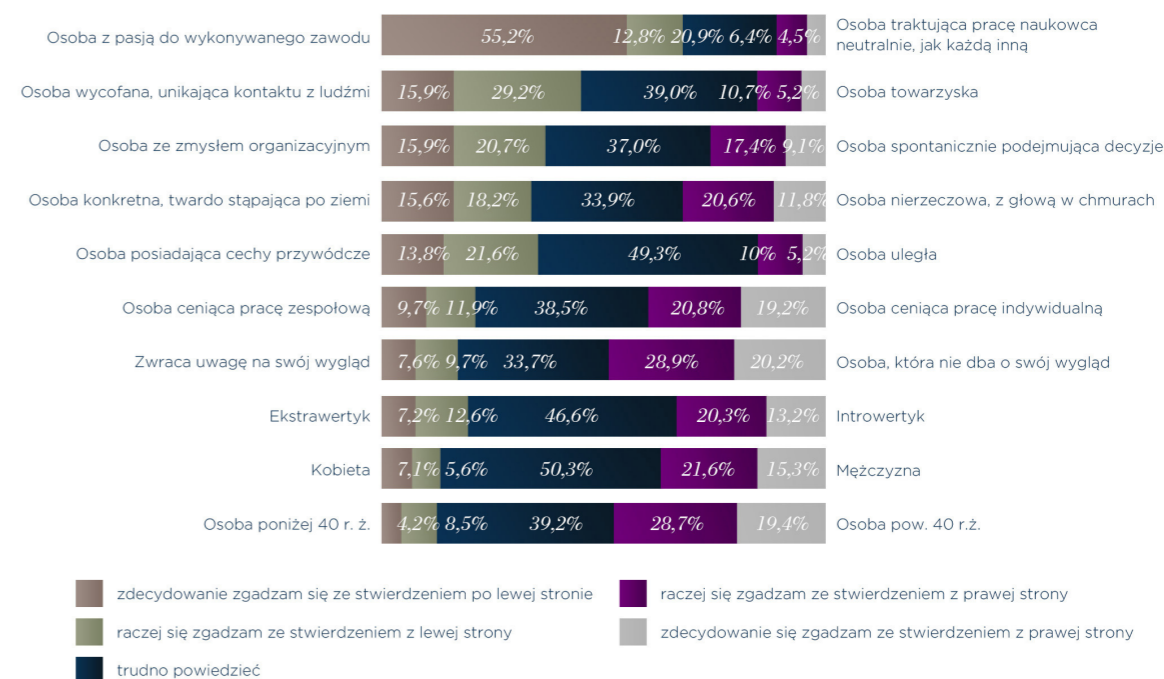
Opinie respondentów na temat kobiet – ich charakteru, kompetencji i umiejętności – są bardzo wyraziste. Inaczej wyobrażają sobie naukowca mężczyznę, a inaczej naukowca kobietę. Prawie 70 proc. ankietywanych w Polsce uważa, iż naukowiec wykonuje pracę z pasją. Ale jest to raczej osoba wycofana, która unika kontaktu z innymi (45 proc.). Naukowiec rzadko sprawia wrażenie osoby towarzyskiej (10 proc.). Prawie tyle samo osób uważa, że są to osoby konkretne, „twardo stąpające po ziemi” oraz nierzeczowe, „z głową w chmurach” (odpowiednio 34 i 33 proc.).

Z poniższych dziedzin życia zawodowego, proszę wskazać maksymalnie trzy, do których kobiety mają największe predyspozycje

Naukowiec częściej kojarzy się z twardym charakterem („ma cechy przywódcze”) niż ze spolegliwością („jest uległy”). Zdaniem badanych bardziej ceni sobie pracę indywidualną (40 proc.), rzadziej (22 proc.) zespołową. Co trzecia osoba określa go jako introwertyka, a tylko dla co dziesiątej jest ekstrawertykiem.

Poniżej znajduje się lista przeciwstawnych charakterystyk danej osoby. Proszę zaznaczyć, który wariant danej cechy pasuje lepiej do zawodu naukowca

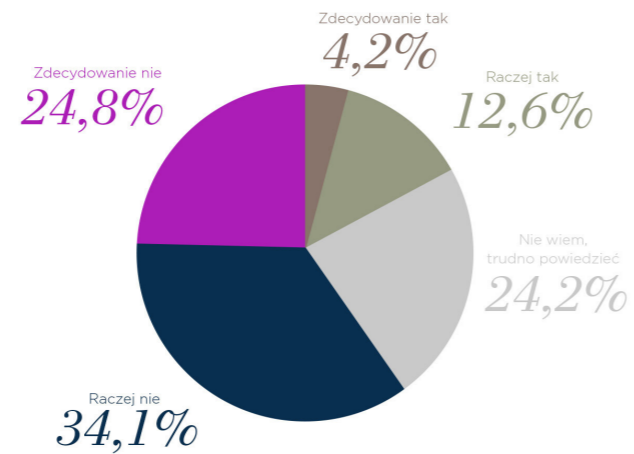
Portret kobiety-naukowca – druga strona medalu

Gdy poproszono respondentów o opinie na temat kobiet-naukowców, to najwięcej osób uznało, że kobietom kariera potrzebna jest przede wszystkim do realizacji własnych celów (72 proc.). Większość uznała także, iż potrzebne jest im uznanie innych (65 proc.). Niespełna połowa ankietowanych zgadza się z opinią, że panie, dla których kariera jest ważna, przedkładają życie zawodowe nad rodzinnym. A co piąta osoba sprzeciwia się takiej opinii.

Zdaniem 47 proc. ankietowanych kobiety naukowcy nie zwracają uwagi na konsekwencje realizacji celów (przeciwnie uważa 20 proc.). Ponad dwa razy więcej (43 proc.) wskazało, że dla ambitnych pań liczą się pieniądze. Co piąta osoba jednak jest zdania, że nie mają one znaczenia. Pozostali nie mają w tych sprawach wyrobionego zdania.

Na pytanie, czy kobietom brakuje kompetencji do podjęcia pracy naukowej?, ok. 60 proc. badanych odpowiedziało, że nie. Przeciwnego zdania jest co szósta osoba. Pozostali (24 proc.) nie umieli lub nie chcieli na to pytanie odpowiedzieć.

Czy według Pani/Pana kobietom brakuje kompetencji do podjęcia pracy w środowisku naukowym?

Jeśli tak, to jakie czynniki przeszkadzają paniom w zajmowaniu wysokich stanowisk naukowych? Nie są wspierane przez szefów i firmy (29 proc. tak uważa), przeszkadzają czynniki kulturowe lub stanowiska są zajęte przez mężczyzn (po 22 proc. odpowiedzi). Według co dziewiątego badanego kobiety nie mają wsparcia w swoich partnerach życiowych, a co 11. wskazał, że brakuje odpowiednich regulacji prawnych. Rzadko wskazywano na brak predyspozycji oraz niemożność pogodzenia kariery z życiem rodzinnym.

Dla każdego z poniższych określeń proszę określić, w jakim stopniu się Pani/Pan z nim zgadza w odniesieniu do kobiet, które realizują się w życiu zawodowym i robią karierę

Jaka Pani/Pana zdaniem jest najczęstsza przyczyna niezajmowania przez kobiety wysokich stanowisk w dziedzinie nauki?

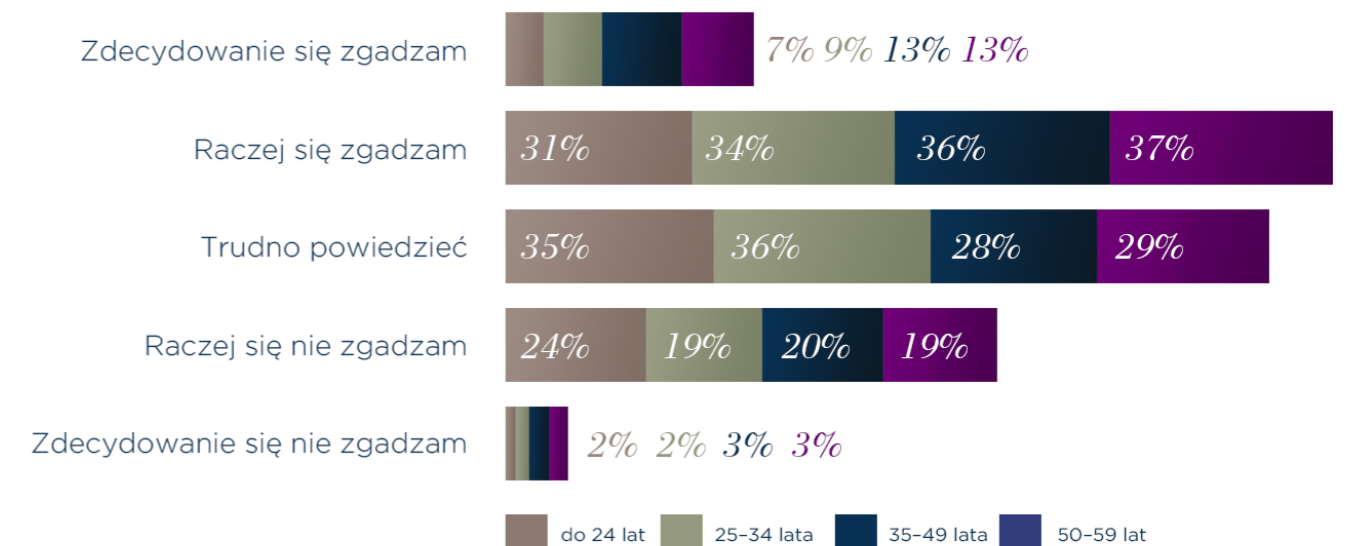

Kobiety kibicują mocniej niż mężczyźni

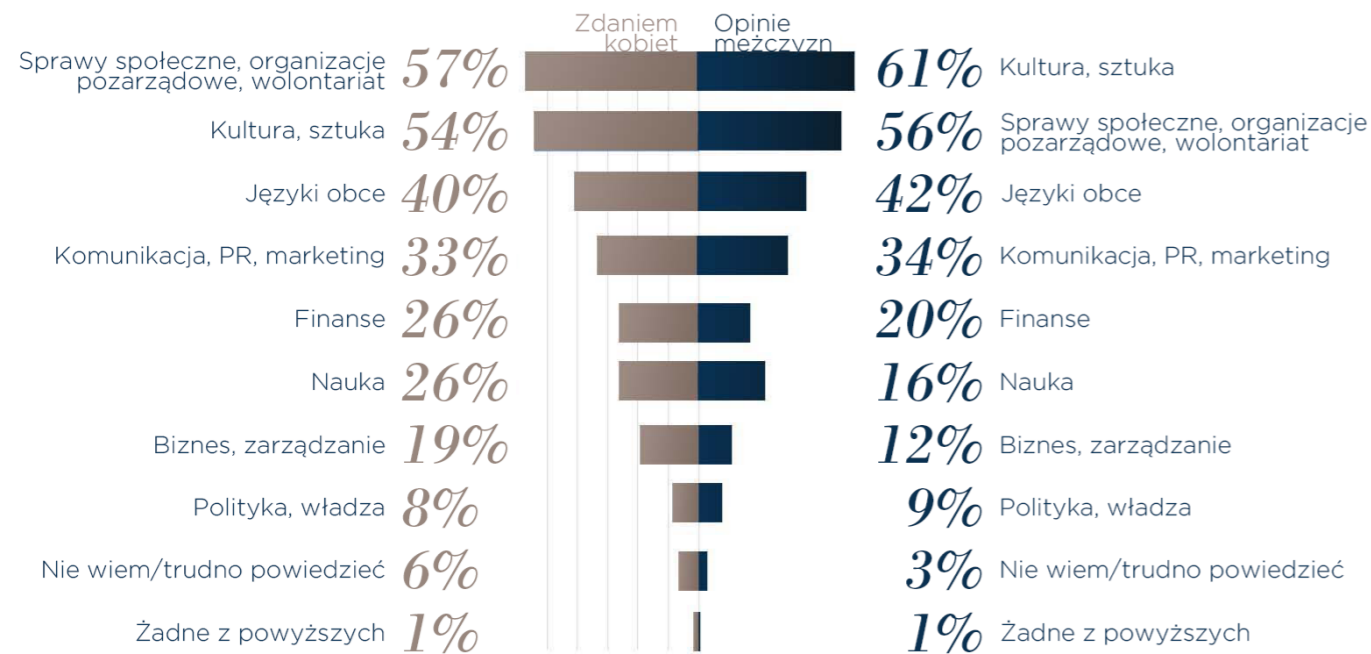
Najmłodszy respondenci (18–24 lata) mają nieco inne poglądy na temat kobiet-naukowców niż starsi. To oni najczęściej (co czwarty zapytany) nie zgodzili się z opinią, że ambitne kobiety

nie zwracają uwagi na konsekwencje awansu oraz że przedkładają życie zawodowe nad rodzinne. Ale też prawie połowa uważa (przy średniej 43 proc.), iż zależy im na pieniądzu.

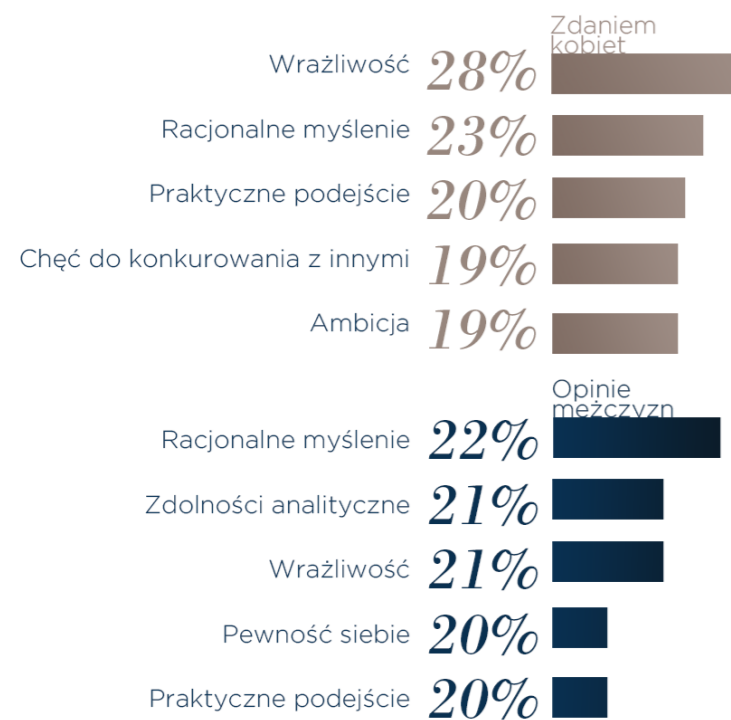
W jakim stopniu zgadza się Pani/Pan ze stwierdzeniem, że kobiety, które realizują się w życiu zawodowym i robią karierę, przedkładają życie zawodowe nad życie rodzinne

Proszę wskazać maksymalnie trzy dziedziny życia zawodowego, do których kobiety mają największe predyspozycje

Kompetencje, których brak może powodować, że znacznie mniej kobiet zajmuje wysokie stanowiska naukowe

Panie nieco inaczej patrzą na kobiety naukowców niż panowie. Im częściej naukowiec kojarzy się z kobietą oraz uważają, że jest to pasjonatka. Panie nieco częściej niż panowie uznają, że kobiety świetnie radzą sobie w biznesie i w finansach. Za to tak samo jak panowie (po 26 proc.) uważają, że są świetne jako naukowcy.

Respondenci bez względu na płeć podobnie oceniają zaangażowanie kobiet-naukowców w życie rodzinne (prawie połowa uważa, że ważniejsza dla nich jest kariera). Panie nieco częściej niż panowie uważają, że dla kobiet-naukowców ważne są pieniądze. 28 proc. uważa, że kobietom-naukowcom brakuje wrażliwości (myśli tak też co piąty mężczyzna).

Jak myślimy o ambitnych kobietach

Ciekawe jest to, że sposób myślenia o ambitnych kobietach, dla których kariera jest ważna, jest podobny we wszystkich krajach, w jakich zrealizowano badanie⁸. Ponad 80 proc. Chińczyków, Włochów i Niemców uważa, że kobiety naukowcy „mają coś do udowodnienia”. Podobnie myśli sześciu na dziesięciu Brytyjczyków i Francuzów oraz 70 proc. Hiszpanów. Połowa badanych (pięć krajów europejskich i Chiny) uważa, że kobiety naukowcy przedkładają karierę naukową nad życie rodzinne. Tyle samo osób uważa, że w ich hierarchii wartości, posiadanie pieniędzy zajmuje wysoką pozycję. Nieco mniej niż połowa uważa, że są to osoby przygotowane do rządzenia.

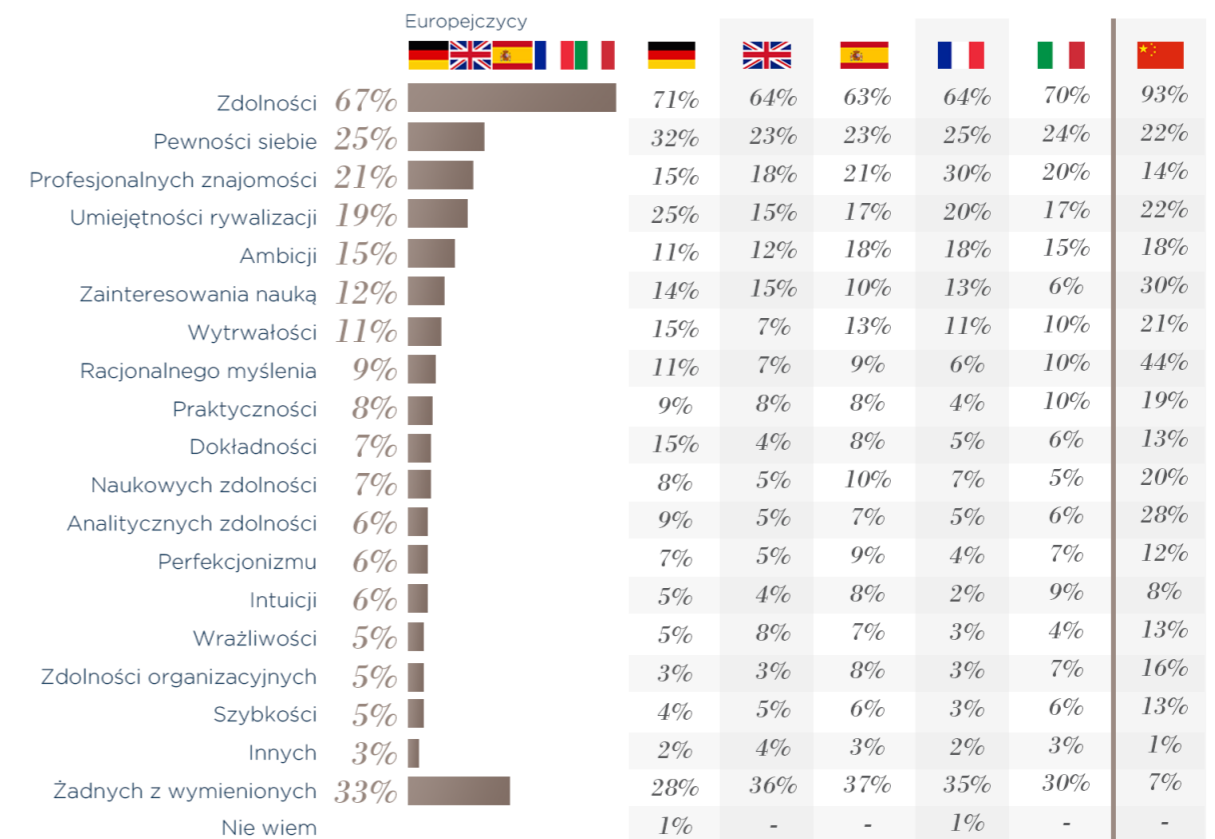
Wciąż dla wielu osób zdecydowanie, precyzja działania i analityczny umysł są cechami charakterystycznymi mężczyzn. Być może dlatego co piąty europejski respondent i co trzeci chiński uważa, że kobiety stawiające na karierę „myślą jak mężczyźni”. Z tą opinią nie zgadza się 44 proc. badanych. Teza nie podoba się przede wszystkim ankietowanym kobietom.

Nie istnieje uniwersalny zestaw cech, które predysponują kobiety do bycia naukowcem, ani taki, który im w tym przeszkadza. Jednak ponad 20 proc. ankietowanych Europejczyków wskazało na brak pewności siebie, nieumiejętność rywalizacji oraz brak profesjonalnych znajomości.

Chińczycy ocenili to nieco bardziej ostro: 30 proc. – brak zainteresowania nauką, 44 proc. – brak racjonalnego myślenia, 28 proc. – brak myślenia analitycznego.

Wyobrażenie na temat tego, jak wygląda i kim jest naukowiec, nieco różni się w krajach, w których przeprowadzono badania. Przeciętnie naukowiec to mężczyzna, poniżej 40 lat, który dba o swój wygląd, jego pasją jest to, co robi, i jest powściągliwy. Na kobietę częściej wskazywały panie (połowa z nich), rzadziej mężczyźni (mniej niż jedna trzecia). Tylko Włochom, mężczyznom (ponad połowa) naukowiec kojarzy się z kobietą.

Jakich kompetencji Pani/Pana zdaniem brakuje kobietom, aby mogły zajmować wysokie stanowiska naukowe?

⁸ Badanie „Women in Science” przeprowadzone przez Fundację L'Oréal, sierpień 2015

Ambitnych kobiet nie wspierają szefowie

W badaniu sprawdzono, czy zdajemy sobie sprawę z sytuacji kobiet-naukowców w świecie awansów. Większości z nas wydaje się, że panie częściej zajmują najwyższe stanowiska naukowe, niż jest to w rzeczywistości. Podobnie odpowiedziano w siedmiu krajowych edycjach badania.

Najpierw fakty: w Unii Europejskiej kobiety stanowią tylko 11 proc. spośród najwyższych stopniem naukowców (tak zwanych ze stopniem A – jak wynika z metodologii przyjętej w UE, ten stopień oznacza najwyższe stanowiska). Panie w krajach UE stanowią 28 proc. profesorów studiów humanistycznych i 19 proc. – społecznych oraz niespełna 8 proc. w inżynierii i technologii⁹.

W opinii powszechnej kobiet-szefów jest o wiele więcej. 87 proc. ankietowanych w Polsce uznało, że panie kierują przynajmniej co piątą instytucją. W Europie badani wskazali, że najważniejsze stanowiska naukowe zajmuje średnio 41 proc. kobiet, a prawie co czwarty odpowiedział, że kobiety zajmują od 41 proc. do 60 proc. najwyższych stanowisk.

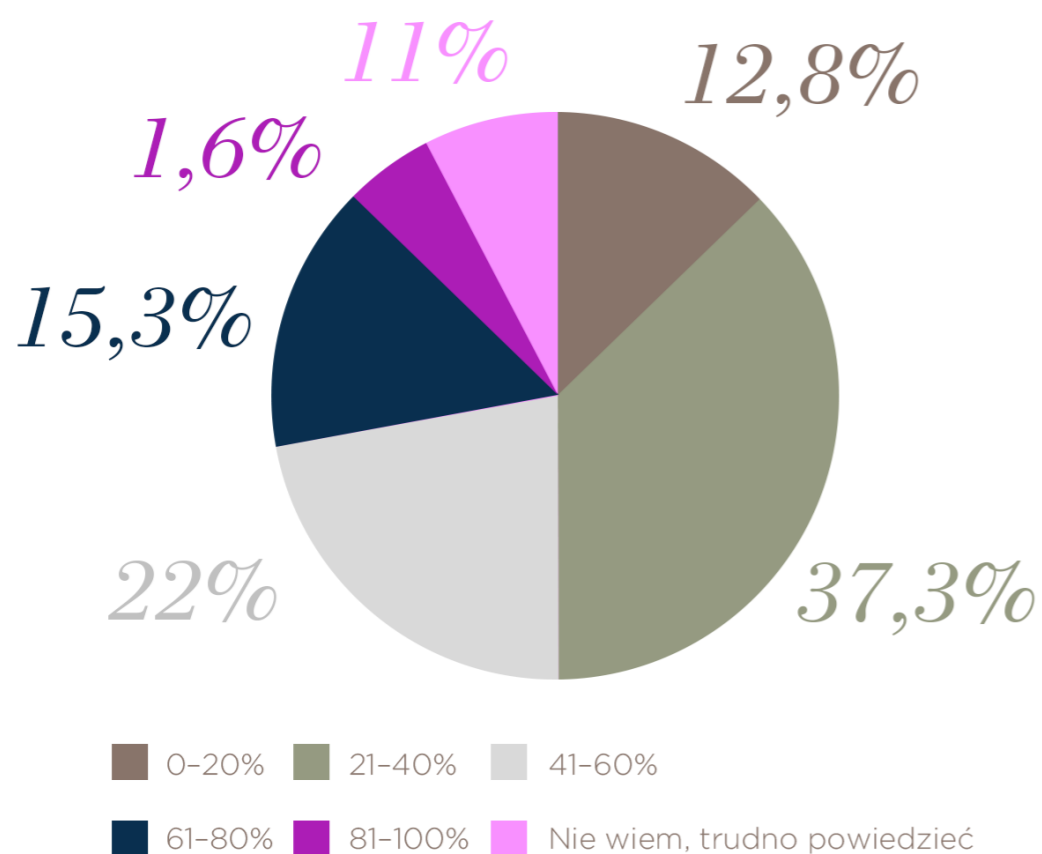
Zmiany cywilizacyjne wymagają czasu

Większości Polaków nie bulwersuje to, że wolno rośnie liczba kobiet-naukowców. 73 proc. uważa, że wzrost o 3 punkty procentowe (do 29 proc.) kobiet badaczy w ciągu 20 lat (1990–2010) jest normalny, gdyż „zmiany wymagają czasu”. Co piąty ankietowany odpowiedział, że jest to szokujące – zmiany powinny być dokonywane zdecydowanie szybciej. Przy czym 8 proc. respondentów uważa, że ten wzrost jest niekorzystny dla świata nauki.

O opinię na temat tempa, w jakim rośnie liczba kobiet-szefów, zapytano także w pozostałych krajach, w których przeprowadzono badanie. Przeciętnie 59 proc. respondentów w sześciu krajach twierdzi, że zbyt wolno rośnie liczba kobiet-szefów w nauce. Taką opinię chętniej wyrażały kobiety niż mężczyźni. Aż 67 proc. badanych kobiet się zgodziło, że zmiany powinny następować szybciej. Podobnie uważa tylko połowa ankietowanych mężczyzn. Również więcej kobiet niż mężczyzn (75 proc. kobiet w porównaniu z 57 proc. mężczyzn) uważa za niepokojący fakt, iż tylko 3 proc. laureatów Nagrody Nobla (od początku istnienia nagrody, tj. 1901 roku) w dziedzinach naukowych to kobiety. Pociuszające jest to, że gdyby jutro liczba nagrodzonych kobiet miała być równa liczbie nagrodzonych mężczyzn, 63 proc. Europejczyków uznałoby to za dobry wybór Komitetu Noblowskiego.

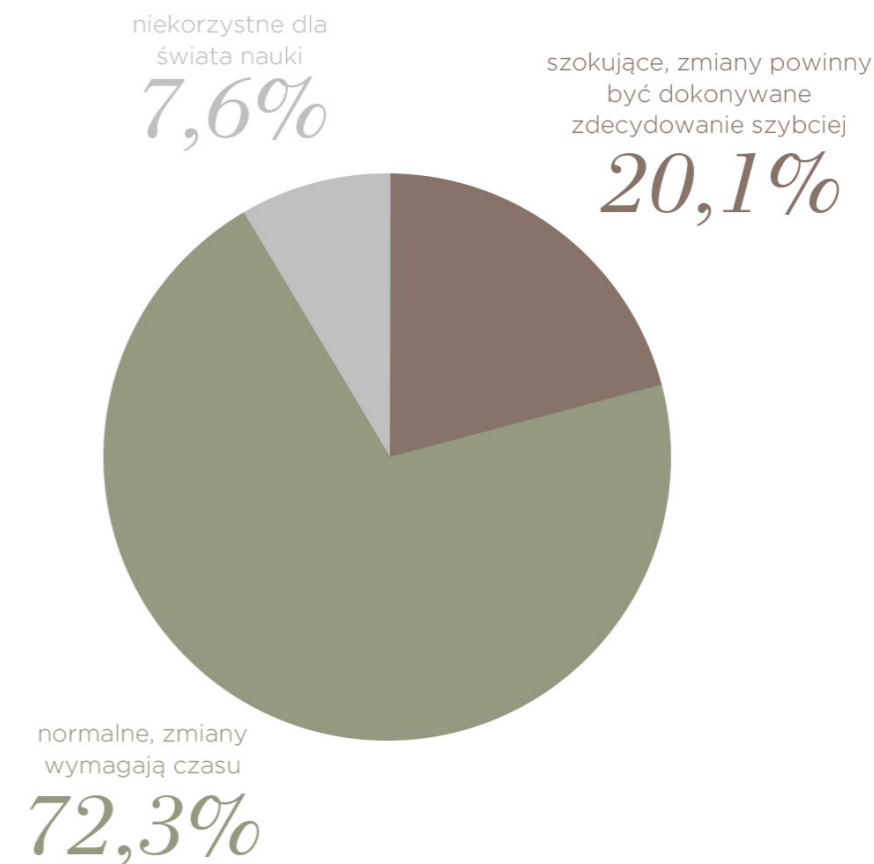
Jak podkreśla Anna Zygierewicz, autorka opracowania „Kobiety w nauce w Polsce”¹⁰: Kobiety w Polsce są lepiej wykształcone niż mężczyźni, częściej studiują, rzadziej jednak od mężczyzn są naukowcami, a ich udział na najwyższych stanowiskach w nauce jest bardzo niski. Przygotowanie kobiet jest więc odpowiednie do pracy naukowej i awansu w hierarchii kariery naukowej. Jednak tak się nie dzieje. Oznacza to, że potencjał kobiet-naukowców w Polsce jest nienależycie wykorzystany. Powstaje więc pytanie, czy Polskę stać na takie marnotrawstwo. Podkreśla przy tym, że ważnym elementem przeciwdziałania różnicom między karierami kobiet i mężczyzn w nauce jest obalanie stereotypów. *To one są jedną z głównych barier utrudniających kobietom realizację karier w nauce oraz podejmowania kształcenia w niektórych dziedzinach, np. w dziedzinach inżynierskich i technicznych.*

Ile procent kobiet w Europie zajmuje zdaniem respondentów najwyższe stanowiska naukowe?

Na podstawie badania zrealizowanego w Polsce

W 1990 roku 26% naukowych badaczy stanowiły kobiety. W 2010 roku liczba ta wzrosła do 29%. Czy Pani/Pana zdaniem jest to

Na podstawie badania zrealizowanego w Polsce

⁹ She figures 2012. Gender in Research and Innovation

¹⁰ Anna Zygierewicz „Kobiety w nauce w Polsce”, „Analizy BAS” nr 4 z 2015 r.

L'Oréal Polska zachęca kobiety do wybrania zawodu naukowca i motywuje do pracy

Od 16 lat we współpracy z Polskim Komitetem ds. UNESCO, a ostatnio także z Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, L'Oréal Polska prowadzi program stypendialny *Dla Kobiet i Nauki*. Co roku wsparcie finansowe otrzymuje pięć wybitnych kobiet-naukowców. Celem konkursu jest przeciwdziałanie stereotypowemu traktowaniu kobiet i umożliwienie im rozwijania pasji oraz talentów. L'Oréal Polska podkreśla, że rozwój nauki – możliwy dzięki setkom zdolnych kobiet – wpływa pozytywnie na wiele aspektów indywidualnego i społecznego życia. Zdaniem organizatorów konkursu nauka nie powinna mieć płci. A wciąż niestety ma. Stąd pomysł na wsparcie finansowe (pięć rocznych stypendiów dla pięciu wybitnych laureatek), ale też na pozytywną kampanię społeczną, pokazującą profesjonalne osiągnięcia kobiet, ich pasje i umiejętność godzenia życia zawodowego z rodzinnym. Każda z 75 dotychczasowych laureatek w 15 edycjach konkursu jest przykładem na to, że zmieniają się opinie (wciąż obecne w społeczeństwie, co uwidoczniło się także w badaniu) na temat charakteru, kompetencji czy postrzegania świata przez kobiety naukowców.

Od 15 lat stypendia przyznawane były w dwóch kategoriach: prace doktorskie i prace habilitacyjne. Od 2016 roku została wprowadzona nowa kategoria, która pozwala na zgłoszenie do programu studentkom, które są na etapie prac magisterskich. L'Oréal pomaga kobietom naukowcom w 111 krajach. Do tej pory 2170 utalentowanych kobiet otrzymało stypendia, które pomogły im w prowadzeniu projektów badawczych. A 2250 pań zostało wyróżnionych za osiągnięcia w nauce. Dwie stypendystki programu L'Oréal For Women in Science: Ada Yonath i Elizabeth Blackburn, to laureatki naukowych Nagród Nobla.

Celem programu L'Oréal Polska Dla Kobiet i Nauki jest udzielenie wsparcia finansowego i promowanie osiągnięć naukowych utalentowanych kobiet-naukowców oraz zachęcanie ich do kontynuacji prac zmierzających do rozwoju nauki. Laureatki programu L'Oréal Dla Kobiet i Nauki nie poprzestają na tym jednym wyróżnieniu, lecz wytrwale się rozwijają, uzyskując kolejne stopnie i tytuły naukowe, i są zatrudniane na prestiżowych stanowiskach. Niejednokrotnie mogą się również pochwalić udziałem w programach krajowych i międzynarodowych.

Prof. dr hab. Ewa Łojkowska,
przewodnicząca jury polskiej edycji For Women in Science

Laureatki jubileuszowej XV edycji konkursu stypendialnego L'Oréal Polska Dla Kobiet i Nauki

Agata Bielecka-Dąbrowa

dr nauk medycznych, specjalista z zakresu kardiologii, Wydział Wojskowo-Lekarski Uniwersytetu Medycznego w Łodzi

Temat nagrodzonej pracy: Wykorzystanie biomarkerów i echokardiograficznych wskaźników dysfunkcji mięśnia sercowego w diagnostyce niewydolności serca u chorych z kardiomiopatią rozstrzeniową i nadciśnieniem tętniczym.

Wykorzystując aparaturę medyczną i biomarkery, opracowuje metody służące wczesnemu rozpoznaniu niewydolności serca, a w zaawansowanej niewydolności serca pozwalające przewidzieć rokowanie, wybrać optymalną terapię i wskazać, czy nie ma powikłań ze strony innych narządów. Wolny czas poświęca swojej dwuletniej córeczce. Interesuje się ekologicznym ogrodnictwem i sadownictwem oraz gra na instrumentach klawiszowych. Jej pasją jest jednak medycyna praktyczna.

Bernadeta Szewczyk

dr nauk biologicznych, Instytut Farmakologii Polskiej Akademii Nauk

Temat nagrodzonej pracy: Rola receptora 5-HT1A, cynku oraz ich wzajemnych interakcji w etiologii i terapii depresji.

Praca naukowa polega na zrozumieniu molekularnego podłoża depresji, wyjaśnianiu mechanizmów odpowiedzialnych za działanie leków przeciwdepresyjnych i poszukiwaniu nowych związków przeciwdepresyjnych. Naukowiec określa rolę cynku w etiologii depresji oraz szuka możliwości zastosowania cynku jako czynnika zwiększającego efektywność leków przeciwdepresyjnych. W wolnym czasie poświęca się swojej rodzinie, opiekuje się dwójką dzieci i wspólnie z mężem trenuje taniec towarzyski.

Edyta Brzoska-Wójtowicz

dr nauk biologicznych, Zakład Cytologii, Wydział Biologii, Uniwersytet Warszawski

Temat nagrodzonej pracy: Udział białek adhezyjnych oraz cytokiny Sdf-1 w różnicowaniu i mobilizacji komórek macierzystych do uszkodzonych mięśni szkieletowych.

Zajmuje się badaniem mechanizmów warunkujących regenerację uszkodzonych mięśni szkieletowych i możliwościami wykorzystania komórek macierzystych dla poprawy tego procesu. Wykazała, że odpowiednio mobilizowane własne komórki macierzyste lub przeszczepione do uszkodzonej tkanki, mogą wspomagać jej rekonstrukcję.

W wolnym czasie słucha muzyki, czyta i podróżuje. Wspólnie z dziećmi jeździ na rowerach, łyżwach i nartach. Lubi teatr, kino i koncerty.

Justyna Chałubińska-Fendler

lek. med. w trakcie specjalizacji z radioterapii,
Stacjonarne Studium Doktoranckie przy Uniwersytecie Medycznym w Łodzi

Temat nagrodzonej pracy: Analiza tekstur obrazu tomografii komputerowej oraz profil immunologiczny w monitorowaniu wczesnej reakcji popromiennej w radioterapii raka płuca.

Badania dotyczą skutków ubocznych radioterapii występujących w zdrowych płucach, które pojawiają się zwykle po zakończeniu radioterapii u chorych na raka płuca. Aby zwiększyć bezpieczeństwo terapii, dr Justyna Chałubińska-Fendler skupia się na poszukiwaniu wczesnych biomarkerów uszkodzeń płuc związanych z radioterapią z surowicy krwi oraz zmianami w teksturze obrazu, które w przyszłości mogłyby pomóc lepiej zoptymalizować leczenie.

W wolnym czasie uczy się jeździć konno.

Natalia Małek

mgr biotechnologii, Instytut Farmakologii Polskiej Akademii Nauk w Krakowie

Temat nagrodzonej pracy: Potencjał terapeutyczny związków hybrydowych w leczeniu bólu przewlekłego: znaczenie interakcji układów endokannabinoidowego i endowanioidowego.

Celem badań jest zaproponowanie skutecznego postępowania przeciwbólowego i opracowanie leków wzmacniających działanie związków wytwarzanych przez organizm, a tym samym bezpiecznych i pozbawionych działań niepożądanych. Badania skupiają się na zrozumieniu patomechanizmu bólu przewlekłego, w szczególności zaangażowania endogennych układów kanabinoidowego i wanioidowego w procesy przekazywania sygnału w układzie nerwowym.

Poza laboratorium pracuje w aptece, w wolnym czasie zaś odpoczywa w ogrodzie, spotyka się z przyjaciółmi, ale też eksperymentuje: uczęszcza na warsztaty garncarstwa, skacze na bungee czy strzela na strzelnicy.

Choć wyniki badania pokazują, że stereotypy na temat kobiet-naukowców są wciąż silne, to warto przypomnieć Hepatię z Aleksandrii, filozofkę i matematyczkę, której przypisuje się wynalezienie astrolabium i rodzaju areometru. Swoim uczniom ponoć mówiła „Dbaj o swoją umiejętność myślenia, bowiem myślenie – nawet fałszywe – jest zawsze lepsze od bezmyślności”. Jeśli miała rację, to opinie na temat kobiet-naukowców będą coraz bardziej prawdziwe, a nie stereotypowe.

Wyniki badania „Piękne umysły – rola kobiet w świecie nauki” pokazały, że o kobietach-naukowcach wiemy niewiele, a ocena ich możliwości zawodowych wynika przede wszystkim ze stereotypów wiążących kobiety głównie ze sferą humanistyki, pobieżnych obserwacji i przekonania, że sukces zawodowy często zależy od „dobrej woli” i wsparcia szefa-mężczyzny. Opinie polskich respondentów niewiele odbiegają od przekonań wygłaszanych przez ankietowanych z krajów Europy Zachodniej, gdzie – wydawałoby się – stereotypy na temat społecznej roli kobiet i ich „przyrodzonych” zdolności nie są tak silnie utrwalone, jak w naszym kraju. To świadczy o tym, ile jeszcze w tej kwestii jest do zrobienia. Jedną z form pomocy w rozwijaniu uzdolnień wybitnym kobietom jest prowadzenie kampanii społecznych, edukacyjnych oraz wsparcie finansowe oferowane odkrywczyniom pasjonatkom.

DLA KOBIEŃ I NAUKI
WE WSPÓŁPRACY MIĘDZY

L'ORÉAL
POLSKA

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

*L'Oréal Polska
03-230 Warszawa
ul. Daniszewska 4
www.lorealdlakobietinauki.pl*